

ДИСКУСІЙНІ, АКТУАЛЬНІ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

DOI: <https://doi.org/10.24061/2707-8728.2.2023.1>
УДК 616-01/-099:31

ВІДМІННОСТІ «ВИСНОВКУ СПЕЦІАЛІСТА» ТА «ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ» У ВИПАДКАХ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-МЕДИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ НА ДОГОВІРНИХ ЗАСАДАХ

Повстяний В. А.¹, Мішалов В. Д.²

¹ДСУ «Головне бюро судово-медичної експертизи МОЗ України», м. Київ, Україна

²Національний університет охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика,
м. Київ, Україна

Резюме. У статті наведені актуальні питання стосовно призначення судово-медичних експертиз і досліджень за зверненням сторони захисту в кримінальному провадженні, а також процесуальні особливості участі спеціалістів у експертній роботі на етапі досудового розслідування. Досліджені схожість і відмінності суб'єктів, які використовують спеціальні знання, а саме спеціаліста й експерта. Запропоновані шляхи вдосконалення участі спеціалістів у досудовому процесі.

Мета роботи. Визначення відмінностей між «Висновком спеціаліста» та «Висновком експертного дослідження» у випадках проведення судово-медичних експертиз на договірних засадах.

Матеріали та методи. У роботі були використані архівний матеріал ДСУ «Головне бюро судово-медичної експертизи МОЗ України» та методи варіаційної статистики.

Результати. Встановлено, що «Висновок фахівця», «Висновок спеціаліста», «Консультація» не можуть відповідати висновку експерта за наступними критеріями: кваліфікаційні вимоги до осіб, які володіють спеціальними знаннями, є різними, а для спеціаліста на нормативному рівні вони взагалі не визначені. Досліджені схожість і відмінності суб'єктів, які використовують спеціальні знання, а саме спеціаліста й експерта. Запропоновані шляхи вдосконалення участі спеціалістів у досудовому процесі.

Висновки. Якщо для отримання висновку спеціаліста дотримуватися всіх вимог, що притаманні висновку експерта, постає питання доцільності його одержання замість того, щоб оцінити докази перевіреним практикою способом, а саме – проведенням судово-медичної експертизи. «Висновок фахівця», «Висновок спеціаліста», «Консультація» не можуть відповідати висновку експерта за наступними критеріями: кваліфікаційні вимоги до осіб, які володіють спеціальними знаннями, є різними, а для спеціаліста на нормативному рівні вони взагалі не визначені. До статті 102 КПК України доцільно внести зміни щодо процедури попередження експерта про відповідальність за свідомо неправдивий висновок і відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків у разі надання висновків експертного дослідження на договірних засадах. Статтю 243 КПК України необхідно доповнити пунктом 71 наступного змісту: «До ухвали слідчого судді про доручення проведення експертизи додаються копія договору з експертною установою про проведення експертизи, копія квитанції про оплату призначеної експертизи. Сторона захисту направляє ці документи для виконання слідчому або іншій уповноваженій особі, в провадженні якої перебуває дане кримінальне провадження». До статті 71 «Основ законодавства України про охорону здоров'я» необхідно ввести положення про можливість проведення судово-медичної експертизи за замовленням сторони захисту чи потерпілого. Доцільним вважаємо: 1) створення в закладах вищої освіти (медичних університетах)

консультативних груп з науково-педагогічних працівників (доцентів, професорів); 2) проходження ними циклів тематичного удосконалення з медичного правознавства й основ судової медицини.

Ключові слова: судово-медична експертиза, судово-медичний експерт, спеціаліст, спеціальні знання, висновок спеціаліста, консультація, докази, суд.

Вступ. Згідно зі ст. 84 КПК України, доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані в передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд встановлюють наявність чи відсутність фактів і обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доведенню [1]. Судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань (стаття 10 Закону України «Про судову експертизу») [2]. Судово-медична експертиза проводиться з метою дослідження на підставі спеціальних знань матеріальних об'єктів, що містять інформацію про обставини справи, яка перебуває в провадженні органів дізнання, слідчого, прокурора чи суду. Судово-медичний експерт – лікар, який займає штатну посаду в установах судово-медичної експертизи, пройшов навчання за фахом «судово-медична експертиза» та має сертифікат спеціаліста в даній галузі (Вікіпедія).

Підставою для проведення судової експертизи є відповідне судове рішення чи рішення органу досудового розслідування, або договір з експертом чи експертною установою (якщо експертиза проводиться за замовленням інших осіб) (стаття 7 Закону України «Про судову експертизу») [2]. Водночас вартість, перелік документів, що можуть надаватися на експертизу тощо в різних регіонах відрізняються, попри єдину для всіх бюро нормативну та процесуальну бази. Це свідчить про те, що нині в Україні ще не склалася загальноприйнята практика проведення експертиз та експертних досліджень за заявами представників захисту.

Мета роботи. Визначення відмінностей між «Висновком спеціаліста» та «Висновком експертного дослідження» у випадках проведення судово-медичних експертиз на договірних засадах.

Результати дослідження. Як відомо, метою застосування та видом кінцевого результату використання спеціальних знань умовно можуть бути дві наступних форми: 1) процесуальні; 2) не процесуальні.

Результатом процесуальної форми є виникнення нового доказу або ж перевірка доказу, що вже існує. Якщо в результаті використання таких знань змінюється внутрішнє переконання суб'єкта доведення в сенсі оцінки доказової інформації, в такому разі йдеться про не процесуальну форму [3].

Хочемо наголосити, що нині залишаються чимало прогалин у законодавстві щодо використання спеціальних знань у правосудді. Найчастіше їх застосування відбувається шляхом: отримання консультацій і довідок; використання допомоги спеціалістів під час провадження процесуальних дій; призначення судової експертизи.

Термін «спеціаліст» у загальному розумінні означає того, хто має глибокі знання в будь-якій галузі науки, техніки тощо та досконало (хоч і не обов'язково) знається на певній спеціальності. Натомість правовому статусу спеціаліста не приділялося достатньої уваги, вказаними вище формами перелік використання його спеціальних знань не вичерпано, хоча всі вони мають схожі ознаки під час здійснення правосуддя. Відповідно до ст. 71 КПК України [1], спеціалістом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування та судового розгляду. Також спеціаліст може залучатися до технічної допомоги (фотографування, відбір зразків для проведення експертизи тощо). Згідно з таким визначенням, спеціаліст не є експертом. Він може надавати висновки для з'ясування конкретних питань чи певних обставин, але без проведення дослідження та посилання на наукові положення, практичні чи довідкові дані з теорії та практики застосування спеціальних знань. Тобто спеціаліст насамперед повинен виявити факти, що

зорієнтують процесуально уповноважену особу щодо необхідності й особливостей призначення подальших експертиз.

Зазначимо, що основною формою використання спеціальних знань у кримінальному впровадженні залишається експертиза. Відповідно до ст. 69 КПК України [1], експертом є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено здійснити дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та надати висновок [2].

Водночас письмовий висновок спеціаліста, фактично, слід вважати окремим видом джерела доказів, що іноді слугує повному й об'єктивному здійсненню судового провадження [4]. Але він може бути таким лише за умови дотримання вимог ст. 300 КПК України, що стосується досудового розслідування кримінальних проступків. Відповідно до неї, висновок спеціаліста має відповідати вимогам до висновку експерта. Це так звана методична форма. Вона надається спеціалістом слідчому як в усній формі, так і у вигляді практичної допомоги за правилами наукової методики та технології виконання певних дій.

Консультативна форма виражається саме в усних роз'ясненнях, порадах, довідках зі спеціальних питань стосовно предметів та явищ, а не методики їх пізнання та документування. Цим вона відрізняється від методичної форми участі спеціаліста. Тобто вона переважно має довідковий характер.

Відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК України [1], сторона захисту та потерпілий мають право отримувати від підприємств, установ, організацій копії документів, відомостей, висновків експертів тощо, а також здійснювати інші дії, що здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів. Без надання стороні захисту реальних можливостей активної участі в проведенні досудового розслідування неможливо говорити про належне дотримання права особи на захист. Н. М. Калинюк [5] визначає наступні варіанти призначення судово-медичної експертизи з ініціативи сторони захисту в кримінальному провадженні: 1) за наявності підстав для проведення експертизи стороною обвинувачення; 2) на договірних умовах для проведення експертизи, зокрема обов'язкової; 3) слідчим суддею в разі відмови слідчого або прокурора в задоволенні клопотання захисту про залучення експерта. Адвокатам надана можливість ініціювати перед слідчим суддею проведення експертизи, як передбачено ст. 244 КПК України, з обґрунтуванням причини необхідності судового сприяння в зборі доказів і неможливості їх самостійного отримання.

Звісно, що для досягнення своїх цілей сторона захисту зацікавлена накопичити в матеріалах справи якомога більше даних для переоцінки інформації, яку збирає сторона слідства і яка надалі слугує джерелом доказів у справі. Тому, крім наведеного переліку форм використання спеціальних знань, необхідно окремо звернути увагу на те, що в судовій практиці (поряд із судовою експертизою) все ширше застосовується отримання стороною захисту висновків спеціалістів та експертів. Актуальним залишається питання, чи повинен суд призначати експертизу з тих самих питань, щодо яких був отриманий висновок спеціаліста і які не підлягають сумніву. Здавалося б, це робити необов'язково, якщо немає потреби в проведенні судової експертизи. З іншого боку, беручи до уваги, що подібний висновок використовується як письмовий доказ, суд не має правової підстави для оцінки його саме як результату дослідження. На це питання КПК України не дає вичерпної відповіді. Згідно з ч. 2 ст. 101 КПК України, кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, що ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях. Але ані КПК, ані закон України «Про судову експертизу» не регламентують процедуру попередження експерта чи спеціаліста про його кримінальну відповідальність у випадку проведення експертизи чи надання висновку спеціаліста на договірних засадах, хоча фактично «несудова експертиза» – це повноцінне спеціальне дослідження, що відрізняється від судової експертизи лише проведенням у непередбаченій

законом процесуальній формі. А, наприклад, судочинство з цивільних справ наводить приклад [6], коли відсутність у висновку експертного дослідження вказівки на повідомлення експерта про кримінальну відповідальність за надання свідомо неправдивого висновку є достатньою підставою для його (висновку) відхилення та неприйняття до уваги. Нині не внесені зміни до відповідних положень профільного законодавства, що регулює порядок проведення окремих видів експертиз. Так, досі чинним залишається положення ст. 71 «Основ законодавства України про охорону здоров'я», відповідно до змісту якого, правом ініціювання виконання судово-медичної та судово-психіатричної експертиз наділена лише особа, яка проводила дізнання, слідчий, прокурор або суд.

На нашу думку, в системі кримінального провадження за фактами спричинення шкоди здоров'ю склалася ситуація з розділенням спеціалістів на дві категорії. Одна з них – це судові експерти державних спеціалізованих установ (на сьогодні – комунальних закладів), які можуть залучатися до проведення експертиз як спеціалісти, а друга – це спеціалісти (обізнані фахівці, у нашому випадку – лікарі), яких сторона захисту залучає для отримання так званих «консультативних висновків». Якщо спеціалісти першої групи через свою професійну підготовку чітко розуміють процесуальні особливості та відмінності між роботою експерта та спеціаліста, то у другій спостерігається «взаємопроникнення» різних форм реалізації знань спеціаліста.

Досвід роботи з проведення комісійних експертиз вказує на поступову заміну спрямованості документації (наприклад, «Висновок фахівця», «Висновок спеціаліста», «Консультація» тощо), що надходить від сторони захисту чи потерпілої особи. У таких випадках спостерігається тенденція до зміни форми подачі інформації від консультативної на форму надання висновків, що не відповідають вимогам ст. 300 КПК України. Особливо часто це зустрічається у справах, де фігурує «лікарська помилка».

Висновки.

1. Якщо для отримання висновку спеціаліста дотримуватися всіх вимог, що притаманні висновку експерта, постає питання доцільності його одержання замість того, щоб оцінити докази перевіреним практикою способом, а саме – проведенням судово-медичної експертизи.
2. «Висновок фахівця», «Висновок спеціаліста», «Консультація» не можуть відповідати висновку експерта за наступними критеріями: кваліфікаційні вимоги до осіб, які володіють спеціальними знаннями, є різними, а для спеціаліста на нормативному рівні вони взагалі не визначені.
3. Вимоги ст. 300 КПК України доцільно поширити на всі види «Висновків експертного дослідження».
4. До статті 102 КПК України доцільно внести зміни щодо процедури попередження експерта про відповідальність за свідомо неправдивий висновок і відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків у разі надання висновків експертного дослідження на договірних засадах.
5. Статтю 243 КПК України необхідно доповнити пунктом 71 наступного змісту: «До ухвали слідчого судді про доручення проведення експертизи додаються копія договору з експертною установою про проведення експертизи, копія квитанції про оплату призначеної експертизи. Сторона захисту направляє ці документи для виконання слідчому або іншій уповноваженій особі, в провадженні якої перебуває дане кримінальне провадження».
6. До статті 71 «Основ законодавства України про охорону здоров'я» необхідно ввести положення про можливість проведення судово-медичної експертизи за замовленням сторони захисту чи потерпілого.
7. Доцільним вважаємо: 1) створення в закладах вищої освіти (медичних університетах) консультативних груп з науково-педагогічних працівників (доцентів, професорів); 2) проходження ними циклів тематичного удосконалення з медичного правознавства й основ судової медицини.

Література

1. Верховна Рада України. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року № 4651-VI [Інтернет]. Київ: Верховна Рада України; 2012 [цитовано 2023 Лис 20]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Верховна Рада України. Закон України Про судову експертизу від 25.02.1994 року № 4038-XII [Інтернет]. Київ: Верховна Рада України; 1994 [цитовано 2023 Лис 20]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
3. Удалова ЛД, Письменний ДП, Азаров ЮО, Галаган ОІ, Климчук МП, Конюшенко ЯЮ, та ін. Теорія судових доказів у питаннях і відповідях. Київ; 2015. 134 с.
4. Антонюк ПС, Волошин ОГ, Сорока ІВ. Види фіксації залучення спеціаліста до кримінального провадження. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право. 2023;2(77):199-204. doi: 10.24144/2307-3322.2023.77.2.34
5. Калинюк НМ. Порядок залучення судово-медичного експерта стороною захисту з метою проведення судових експертиз. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015;3(35):102-5.
6. Верховний Суд України. Постанова Верховного суду України по справі від 04 листопада 2020 року № 904/684/18 [Інтернет]. Київ; 2020 [цитовано 2023 Лис 20]. Доступно: <https://verdictum.ligazakon.net/document/92735181>

References

1. Verkhovna Rada Ukrainy. Kryminal'nyi protsesual'nyi kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 roku № 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine dated 04.13.2012 No. 4651-VI][Internet]. Kyiv: Verkhovna Rada Ukrainy; 2012 [tsytovano 2023 Lys 20]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (in Ukrainian)
2. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakon Ukrainy Pro sudovu ekspertyzu vid 25.02.1994 roku № 4038-XII [Law of Ukraine On Forensic Expertise dated February 25, 1994 No. 4038-XII][Internet]. Kyiv: Verkhovna Rada Ukrainy; 1994 [tsytovano 2023 Lys 20]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (in Ukrainian)
3. Udalova LD, Pys'mennyi DP, Azarov YuI, Halahan OI, Klymchuk MP, Koniushenko YaYu, ta in. Teoriia sudovykh dokaziv u pytanniakh i vidpovidiakh [Theory of forensic evidence in questions and answers]. Kyiv; 2015. 134 s. (in Ukrainian)
4. Antoniuk PE, Voloshyn OH, Soroka IV. Vydyy fiksatsii zaluchennia spetsialista do kryminal'noho provadzhennia [Types of fixing the involvement of a specialist in criminal proceedings]. Naukovyi visnyk Uzhhorods'koho Natsional'noho Universytetu. Serii: Pravo. 2023;2(77):199-204. doi: 10.24144/2307-3322.2023.77.2.34 (in Ukrainian)
5. Kalyniuk NM. Poriadok zaluchennia sudovo-medychnoho eksperta storonoiu zakhystu z metoiu provedennia sudovykh ekspertyz [Order of attraction forensic expert party protection to forensic examination]. Naukovyi visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. 2015;3(35):102-5. (in Ukrainian)
6. Verkhovnyi Sud Ukrainy. Postanova Verkhovnoho sudu Ukrainy po spravi vid 04 lystopada 2020 roku № 904/684/18 [Resolution of the Supreme Court of Ukraine on the case dated November 4, 2020 No. 904/684/18] [Internet]. Kyiv; 2020 [tsytovano 2023 Lys 20]. Dostupno: <https://verdictum.ligazakon.net/document/92735181> (in Ukrainian)

DIFFERENCES BETWEEN «SPECIALIST'S OPINION» AND «EXPERT RESEARCH OPINION» IN CASES OF FORENSIC MEDICAL EXAMINATIONS ON A CONTRACTUAL BASIS

Povstyani V. A.¹, Mishalov V. D.²

¹SSI Main Bureau of Forensic Medical Examination of the Ministry of Health of Ukraine, Kyiv, Ukraine

²Shupyk National Healthcare University of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Summary. The article presents topical issues related to the appointment of forensic medical examinations and research at the request of the defense in criminal proceedings, as well as procedural features of the participation of specialists in expert work at the pre-trial investigation stage. Similarities and differences of subjects using special knowledge, namely specialist and expert, were studied. Ways to improve the participation of specialists in the pre-trial process are proposed.

Aim of the work. The purpose of the work is to determine the differences between the «Specialist's Opinion» and the «Expert Research Conclusion» in cases of forensic medical examinations on a contractual basis.

Results. It was established that «Expert's opinion», «Specialist's opinion», «Consultation» cannot correspond to the expert's opinion according to the following criteria: the qualification requirements for persons with special knowledge are different, and the qualification requirements for a specialist at the regulatory level are not defined at all. Similarities and differences of subjects using special knowledge, namely specialist and expert, were studied. Ways to improve the participation of specialists in the pre-trial process are proposed.

Conclusions. If, in order to obtain a specialist's opinion, all the requirements inherent in an expert's opinion must be followed, then the question arises of the feasibility of obtaining such an opinion, instead of evaluating the evidence in a method proven by practice, namely, conducting a forensic medical examination. «Expert's opinion», «Specialist's opinion», «Consultation» cannot correspond to an expert's opinion according to the following criteria: the qualification requirements for persons with special knowledge are different, and the qualification requirements for a specialist at the regulatory level are not defined at all. It is expedient to amend Article 102 of the Criminal Procedure Code of Ukraine on the procedure for warning an expert about responsibility for a knowingly false conclusion and refusal without valid reasons to perform the duties assigned to him in the case of providing the conclusions of an expert study, on a contractual basis. Article 243 of the Criminal Procedure Code of Ukraine should be supplemented with paragraph 71 of the following content: «A copy of the agreement with the expert institution on conducting the examination, a copy of the receipt for payment of the appointed examination shall be attached to the decision of the investigating judge on the commission of the examination. In Article 71 «Basics of the legislation of Ukraine on health care» it is necessary to introduce a provision on the possibility of conducting a forensic medical examination at the request of the defense party or the victim. We consider it expedient to: 1) create in higher education institutions (medical universities) advisory groups of scientific and pedagogical workers (docents, professors), 2) have them undergo thematic improvement cycles in medical jurisprudence and the basics of forensic medicine.

Keywords: forensic medical examination, forensic medical expert, specialist, special knowledge, specialist's opinion, consultation, evidence, court.

Відомості про авторів:

Повстяний В. А. – кандидат медичних наук, начальник ДСУ «Головне бюро судово-медичної експертизи МОЗ України», м. Київ, Україна, e-mail: povstianyivitalii@gmail.com

Мішалов В. Д. – доктор медичних наук, професор, професор кафедри морфології, клінічної патології та судової медицини Національного університету охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика, м. Київ, Україна, e-mail: volodymyr.d.mishalov@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7617-1709

Information about authors:

Povstyani V. A. – Candidate of Medical Science, Head of the SSI Main Bureau of Forensic Medical Examination of the Ministry of Health of Ukraine, Kyiv, Ukraine, e-mail: povstianyivitalii@gmail.com

Mishalov V. D. – Doctor of Medical Science, Professor, Professor of the Department of morphology, clinical pathology and forensic medicine of Shupyk National Healthcare University of Ukraine, Kyiv, Ukraine, e-mail: volodymyr.d.mishalov@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7617-1709